

Д.В. Ярош*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 РОКУ ПРО ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІСТЬ

Довготривала боротьба різних політичних сил в Україні за здійснення конституційної реформи завершилась. 8 грудня 2004 року Верховній Раді вдалося, подолавши бар'єр міжфракційної недовіри, 402 голосами “за” при 21 – “проти”, схвалити пакет документів, який відкриває дорогу конституційній реформі.

Різні політичні сили в нашій країні по-різному оцінюють дану реформу. Але вже сьогодні можна передбачити, що зміни до Конституції приведуть до перерозподілу владних функцій, законної і правомірної ревізії органів державного управління, розширення повноважень місцевого самоврядування. Але конституційна реформа цим не обмежується. Вона має стати важливим засобом демократичного розвитку держави, прискорення соціально-економічних перетворень, зростання матеріального добробуту народу, духовного і морального оздоровлення нашого життя, консолідації всіх здорових сил українського суспільства.

© Ярош Д.В., 2005

* професор кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права, кандидат історичних наук, доцент

Схвалення конституційної реформи голова Верховної Ради України Володимир Литвин називає “актом консолідації, примирення, актом, який засвідчує, що Україна залишається соборною і неподільною...”¹.

Конституційна реформа є історичною подією, але на шляху її реалізації ще буде багато труднощів. Потрібно прийняти чималу низку законів, підготувати справжню українську еліту, здатну керувати різними гілками влади в умовах нової української держави.

У формуванні і реалізації конституційної реформи велике теоретико-пізнавальне і практичне значення мають глибокі корені та історичні традиції українського конституціоналізму, які беруть початок з народних віч Київської Русі, козацьких рад Запорізької Січі і держави Б. Хмельницького, з актів конституційного характеру періоду Центральної Ради: чотирьох Універсалів і Статуту про державний устрій, права і вольності УНР (Конституції УНР 1918 року).

Суттєвий внесок у дослідження проблем розвитку конституційного законодавства періоду Центральної Ради зроблено сучасними вченими-юристами В. Гончаренком, В. Єрмолаєвим, О. Копиленком, В. Кульчицьким, П. Музиченком, А. Рогожиним, О. Святоцьким, М. Стаховим, Ю. Шемчушенком, О. Ярмишем та іншими.

Їх історико-юридичні дослідження присвячені державотворчому та правотворчому процесу в період Української Центральної Ради. Автори приходять до висновку: не дивлячись на політичну і економічну кризу в Україні, внутрішню і зовнішню інтервенцію, несприятливу зовнішньополітичну ситуацію, Українській Центральній Раді вдалося розробити основи конституційного законодавства, вінцем якого був Статут про державний устрій, права і вольності УНР (Конституція УНР 1918 року). Цінність наукових досліджень вище згаданих вчених-юристів в тому, що вони проголосили і започаткували стратегію об’єктивного і правдивого дослідження законодавчого процесу в Україні в складний період її відродження 1917-1920 рр.

За останні роки незалежної України з’явилися наукові розробки українських істориків-юристів, спеціально присвячені Конституції УНР 1918 року. Варто назвати наукові праці таких авторів, як А. Слюсаренко, М. Томенко, В. Ткаченко, О. Мироненко, Ю. Шемшученко² та інших.

Мета даної статті полягає у виявленні закономірностей становлення конституційного законодавства періоду відродження української державності 1917-1918 рр., формування органів державної влади і управління на основі Конституції УНР 1918 року та значення цього історичного досвіду для розробки і проведення сучасної конституційної реформи в Україні.

7 листопада 1917 року Центральна Рада проголосила Третім Універсалом утворення Української Народної Республіки, але як автономної одиниці Російської Республіки. Це знаменувало відродження української державності. Розпочався новий етап державно-національного будівництва. Центральна Рада взяла на себе функції вищої законодавчої влади, Генеральний секретаріат отримав статус повноправного українського уряду. “Віднині Україна стає Українською Народною Республікою — стверджувалось в III Універсалі. — До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, й нашому правительству — Генеральному Секретаріатові України”³.

¹ Сільські вісті. – 2004. – 10 грудня.

² Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. – К., 1991; Ткаченко В. Принцип верховенства права в Конституції УНР // Вісник Академії правових наук України. – 1998. – № 1 (12); Мироненко О. “Конституція Української Народної Республіки” // Словник-довідник. – К., 1997; Український парламентаризм: минуле і сучасне: монографія / за ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. – К., 1999.

³ Конституції і конституційні акти України. – К., 2001. – С. 38.

Третій Універсал став першим актом конституційного характеру. Він задекларував день виборів до українських Установчих зборів — вищого законодавчого органу республіки — на 27 грудня 1917 року, а день їх скликання — 9 січня 1918 року. 11 листопада 1917 року Мала Рада затвердила I-й розділ, а 16 листопада — II-й розділ закону про вибори до Установчих зборів. Було створено Центральну виборчу комісію, а також місцеві комісії, виділено кошти на проведення виборчої компанії.

10 листопада був прийнятий Закон про створення суду в Україні іменем Української Народної Республіки, на основі якого передбачалась побудова нової судової системи.

Отже, з перших днів проголошення Третім Універсалом Української Народної Республіки Центральна Рада розпочала законодавче забезпечення державного будівництва.

Важливий крок у напрямі реформування державного механізму управління, створення нових демократичних державних інституцій було закладено у проекті Конституції УНР, розробка якого завершилася 10 грудня 1917 року. Основним автором проекту був М.С. Грушевський. Але через два місяці після проголошення УНР ситуація в країні змінилася, що внесло значні корективи в стратегію державного будівництва.

9 (22) січня 1918 року IV Універсалом Центральна Рада сповістила, що “віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу”⁴. Українська Центральна Рада IV Універсалом відкинула ідеї автономії та ідеї федералізму, яких раніше дотримувалась, проголосила Україну суверенною державою.

Ставилося завдання найближчим часом скликати Українські Установчі Збори, що схвалять Конституцію УНР. Відповідно Конституційна комісія повинна була готувати новий проект Конституції як Основного Закону нової Української держави: незалежної, самостійної, суверенної. Такий проект було підготовлено у квітні 1918 року. Проект Конституції УНР кілька разів обговорювався на сесіях Української Центральної Ради, а також 27 квітня 1918 року на засіданні Малої Ради. 29 квітня 1918 року Центральна Рада в неповному складі востаннє зібралася на своє засідання, щоб ухвалити Конституцію УНР. Від комісії по виробленню Конституції доповідав заступник голови Української Центральної Ради А. Степаненко. За першим загальним читанням розпочалося постатейне читання та обговорення, після чого Конституція була ухвалена⁵. Як відмічав В. Винниченко в своїй книзі “Відродження нації” це була прелюдія кінця. Наступного дня (29 квітня 1918 року) Центральна Рада знову зібралась, нашвидку ухвалила конституцію Української Народної Республіки й в останній момент прийняла зміну земельного закону”⁶.

Ухвалена 29 квітня 1918 року Конституція УНР увійшла в історію конституційного права як “Статут про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки”. Вона складалася з 8 розділів і 83 статей.

“Відновивши своє державне право, як Українська Народна Республіка, - зазначається у загальних постановах Конституції, - Україна для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вольностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною. Суверенне право в Українській Народній Республіці, - підкреслюється в статті 2-й, - належить народові України, цеб-то громадянам УНР всім разом”⁷.

Важливого значення Основний закон УНР надавав вищим органам державної влади і управління, судовим органам. Їм присвячені III-VI розділи Конституції. Важливим положенням

⁴ Конституції і конституційні акти України. - К., 2001. - С. 44.

⁵ Див.: Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія Української конституції. - К., 1993. - С. 70.

⁶ Цит.: Наука і суспільство. - 1991. - № 2. - С. 53.

⁷ Конституції і конституційні акти України. - К., 2001. - С. 49.

тут є те, що “вся власть в УНР походить від народу”⁸. За Конституцією 1918 року державна влада в УНР здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову.

Думається, що творці Конституції УНР творчо використали такий документ, як “Пакти й Конституцію законів та вольностей Війська Запорізького”, написаного гетьманом Війська Запорізького Пилипом Орликом і прийнятого 5 квітня 1710 року, в якому вперше було закріплено ідею поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Згідно Основного Закону УНР органи законодавчої, виконавчої та судової влади є незалежні одна від одної і виконують свої повноваження в установлених конституцією межах, жодна з гілок влади не може взяти на себе функції іншої. Так, відповідно до ст. 23 Конституції “верховним органом УНР є Всенародні збори, які безпосередньо здійснюють вищу законодавчу власть в УНР і формують вищі органи виконавчої і судової власті УНР”⁹.

Аналіз змісту Конституції УНР засвідчує, що Всенародні українські збори були вищим державним законодавчим органом, який вирішував глобальні питання політичного, економічного, соціального, культурного життя, зовнішньополітичної діяльності республіки. Так, згідно статей 44-49 Конституції УНР лише Всенародні збори мали право затверджувати державний бюджет країни, встановлення податків і позик, призов громадян на обов’язкову військову або міліційну служби, оголошення війни і укладення миру, ратифікацію договорів, укладених від імені УНР¹⁰. Конституція наголошувала, що Всенародні збори мали обиратися всіма громадянами, хто користується громадянськими і політичними правами на Україні і в них судово не обмежений¹¹, на основі рівного, загального, таємного голосування за пропорційною системою виборів. Один депутат обирався від 100 тисяч виборців терміном на 3 роки. Депутатом може бути вибраний кожний громадянин України, не обмежений у своїх правах, котрому минуло 20 років. Праця депутата оплачувалась, тобто український парламент повинен бути професіональним. Згідно ст. 30 результати виборів до Всенародних зборів УНР мав право розглядати Генеральний суд республіки, але свої рішення в цих справах він передавав Всенародним Зборам. Лише українському парламенту - Всенародним Зборам, Конституція УНР надавала право визнати мандати народних депутатів недійсними, скасувати вибори і визначити місце і час проведення нових виборів.

Конституція УНР (ст. 32) передбачала достроковий розпуск Всенародних зборів за постановою самих зборів, або за письмовою вимогою трьох мільйонів виборців, дійсність підписів яких перевірялися судовими органами і після цього направлялись до Всенародних зборів. Згідно ст. 33 нові вибори повинні проводитись у тримісячний термін між постановою про вибори і скликанням нових Всенародних зборів. Але підготовку і проведення нових виборів Всенародні збори покладали на органи виконавчої влади.

Всенародні збори як колегіальний законодавчий орган, здійснює свою діяльність в особливій організаційній формі. Цьому присвячені статті 34-38 Конституції УНР. Так, сесії українського парламенту повинні були скликатися двічі на рік. Перерва між сесіями не може бути більш трьох місяців. На першій сесії обирається голова, його заступник та товариші. Вони усі складають Президію Всенародних зборів. Голова організує і очолює роботу парламенту, “сповняє всі чинності, зв’язані з представництвом Республіки”¹².

Сесії парламенту могли скликатися позачергово у місячний термін на вимогу 1/5 депутатів. Збори вважалися повноважними за присутності більш як половини депутатів, а питання вирішеними, якщо за них проголосувала звичайна більшість депутатів від кількості присутніх.

⁸ Там само. – С. 52.

⁹ Там само. – С. 52.

¹⁰ Там само. – С. 55.

¹¹ Там само. – С. 52.

¹² Там само. – С. 53.

Для внесення змін у Конституцію потрібна була кваліфікована більшість у 3/5 голосів присутніх депутатів.

Для порівняння потрібно підкреслити, що згідно ст. 155 Конституції України 1996 року за законопроект про внесення змін до Конституції України повинно проголосувати не менше двох третин від конституційного складу Верховної Ради.

При цьому будь-яка зміна до Основного закону набирала чинності, коли відповідна ухвала ще й поновлювалася новим складом Всенародних зборів вже звичайною більшістю голосів. Відокремлення територій, проголошення війни та віддання під слідство і до суду міністрів мало вирішуватися 2/3 голосів присутніх.

Право законодавчої ініціативи — це можливість вносити у законодавчий орган законопроекти, тобто попередні тексти законів. Хто ж міг це здійснювати на основі Конституції УНР 1918 року? Таке право, згідно ст. 39 Конституції УНР надавалось президії парламенту за погодженням з Радою старійшин зборів, фракціям, зареєстрованих Всенародними зборами, групам депутатів числом не менше 30 народних обранців, Раді Народних Міністрів республіки, органам самоврядування, які об'єднують 100 тисяч виборців, громадянам-виборцям кількістю 100 тисяч, підписи яких підтверджені судами і після цього направлені ними до голови Всенародних зборів. Законодавчі проекти повинні були обговорюватися відповідною комісією, доводитись до відома Ради Народних Міністрів, а після доповіді комісії розглядатися Всенародними зборами. Стаття 41 Конституції УНР констатує, що законодавчі проекти, внесені, а не ухвалені в одній сесії, можуть прийти під ухвалу нової сесії, але не можуть переходити під ухвалу Всенародних зборів нового складу (після нових виборів)¹³.

Прийняті закони і постанови повинні були друкуватись у вигляді витягів з протоколів засідань Зборів за підписом голови або його товариша та одного з секретарів Всенародних зборів і набувати чинності після одержання їх у місцевих установах.

Отже, відповідно до Конституції 1918 року Українська Народна Республіка мала б стати “класичною” парламентською республікою, в якій єдиним органом законодавчої влади були б Всеукраїнські установчі збори. Правовий статус цього законодавчого органу було закріплено в Статуті про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки, ухваленому 29 квітня 1918 року Українською Центральною Радою. А як же розуміти твердження істориків, журналістів про те, що М.С. Грушевський - перший президент України?

Ось що пише, наприклад, тижневик Пенсійного фронду України “Пенсійний кур'єр”: “Серед видатних діячів новітньої історії, історії кривавих, але й героїчних змагань за вільну і незалежну Україну віддамо шану першому президентові Михайлові Грушевському”¹⁴.

Або на сторінках історії держави і права України за редакцією академіка НАН України В.Я. Тація пишеться: “Центральна Рада у свій останній день обрала президента УНР. Ним став М. Грушевський”¹⁵.

Дійсно, 29 квітня 1918 року Центральна Рада прийняла Конституцію без єдиної згадки про посаду президента, але обрала М.С. Грушевського президентом УНР. Цього ж дня Центральна Рада була розігнана німецькими окупаційними військами, у Києві стався державний переворот, внаслідок якого до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський.

Отже, фактично М.С. Грушевський був обраний президентом УНР, хоч до цього часу достовірних архівних документів не знайдено, але юридично його не можна вважати президентом, бо ця посада не була передбачена Конституцією 1918 року. На думку автора, проголошення М.С. Грушевського президентом УНР було зроблено з метою піднесення авторитету Центральної

¹³ Конституції і конституційні акти України. – К. – 2001. – С. 55.

¹⁴ Пенсійний кур'єр. – 2004. – 20 серпня.

¹⁵ Історія держави і права України. Академічний курс у 2-х томах. – К., 2000. – Т. 2. – С. 70.

Ради та її голови, як засновника першої української незалежної держави.

Як видно, відповідно до Конституції 1918 року “верховним органом влади УНР є Всенародні збори, які безпосередньо здійснюють вищу законодавчу владу в УНР і формують органи виконавчої і судової влади в УНР” (ст. 23). Вища виконавча влада належить “Раді Народних Міністрів” (ст. 24). В Конституції визначена компетенція виконавчого органу: Рада Народних Міністрів мала порядкувати “всіма справами, які зістаються поза межами діяльності установ місцевої самоуправи або дотикають цілої УНР, координує і контролює діяльність цих установ, не порушуючи законом установлених компетенцій”¹⁶. Рада Народних Міністрів мала дістати свої повноваження від Всенародних зборів і звітувати лише перед ними.

Уряд республіки формувався, згідно з Конституцією, головою парламенту. Його склад і програма діяльності затверджувалися парламентом. Перед ним же уряд ніс відповідальність за свою діяльність, як кожен міністр зокрема, так і уряд в цілому. В разі вотуму недовіри, вони зобов'язані — як поодинокі міністри, так і уряд — піти у відставку. Парламент більшістю у 2/3 голосів міг віддати їх під слідство й суд за їх антиконституційну діяльність (ст. 58). Депутати Всенародних зборів мали право депутатського запиту до Уряду. Протягом 7 днів окремі міністри чи уряд повинні були дати відповідь на запитання. Отже, Конституція надавала депутатам Всенародних Зборів право контролю за діяльністю Уряду. Відповідь міністрів, голови уряду ставала предметом обговорення сесії, а в разі потреби — підставою для прийняття Всенародними Зборами відповідного рішення.

Цікавою є ст. 59 Конституції УНР: членам Ради Народних Міністрів надавалось право брати участь у дебатах на сесіях парламенту з дорадчим голосом. Депутати ж Всенародних Зборів, що входили до складу уряду, також мали право лише дорадчого голосу¹⁷.

Третьою гілкою влади, згідно Конституції УНР, мав бути Генеральний суд, який обирався спільно Всенародними зборами та судами земель України. Потрібно відмітити, що процес формування судових органів здійснювався Центральною Радою з великим запізненням. Так, лише 23 грудня 1917 року було прийнято Закон “Про умови обсаджування і порядок обрання суддів Генерального та апеляційного судів”. В ньому відмічалось, що посада суддів і прокурорів Генерального і апеляційного судів можуть займати особи з вищою освітою. В цей же день було прийнято закон “Про прокурорський нагляд на Україні”, яким при апеляційних і окружних судах вводились посади прокураторів. Всі прокуратори призначалися Генеральним секретарем судових справ¹⁸. Але продовження процесу реформування судової системи ми знаходимо в Конституції УНР 1918 року. Цьому присвячений її VI розділ “Суд Української Народної Республіки”.

Судова влада, згідно Конституції, мала здійснюватись іменем Української Народної Республіки виключно судовими установами, рішення яких не могли змінювати ні законодавчі, ні адміністративні органи влади. Розгляд справ мав бути прилюдним і усним. Основний закон наголошував, що “суд для всіх громадян Республіки один і цей самий, не виключаючи й членів Всенародних зборів та членів Ради Народних Міністрів”. Найвищим судовим органом УНР мав стати Генеральний суд, який обирався Всенародними зборами на 5 років. Він же мав бути найвищою касаційною інституцією для всіх судів України і не міг бути судом першої та другої інстанції або мати функції адміністративної влади¹⁹.

Дослідник конституційного права України В.Ткаченко вважає, що Конституція УНР щодо впливу на рішення окремих політичних питань надала перевагу Генеральному суду перед виконавчою владою. Він посилається на те, що Основний закон передбачав право Генерального

¹⁶ Конституції і конституційні акти України. – К., 2001. – С. 56.

¹⁷ Там само. – С. 57.

¹⁸ Вісник Генерального секретаріату Української Народної Республіки. – 1918. – 5 січня.

¹⁹ Конституції і конституційні акти України. – К., 2001. – С. 57.

суду встановлювати як законність виборів до Всенародних зборів, так і право домагання громадян (не менше 3 млн. чол.) про їх розпуск, перевірку судом правильності проявленої громадянами-виборцями (більше 100 тис. чол.) законодавчої ініціативи. Конституція надавала суду УНР статус гаранта особистої безпеки і свободи громадян, чого не було у радянських конституціях і що було відновлено у значно більшому обсязі у Конституції України 1996 року. Так, громадянин УНР міг бути позбавлений громадянських прав тільки постановою суду української держави²⁰.

Ще до Конституції УНР 1918 року М. Грушевський розробив теоретичні принципи місцевого самоврядування, які зводились до такої схеми: “Щоб не було ніякої тісноти від власті людям, щоб вона не коверзувала людьми, не накидала їм своєї волі, не має бути іншої власті, тільки з вибору народного! Се називається устроєм демократичним, щоб народ сам собою правив. Як у селі все має ставити вибрана сільська рада, а правити виборна сільська управа, так має бути в повіті, в губернії і всім краю!”²¹.

На жаль, Центральній Раді не вдалось реалізувати ці принципи і створити демократичні органи місцевої влади. Так, лише 15 лютого 1918 року було видано проект наказу Ради Народних Міністрів “Про утворення губернської і повітової влади”, а в березні 1918 року було прийнято закон Центральної Ради “Про адміністративно-територіальний поділ України”, згідно з яким поділ України на губернії та повіти скасовувався. Українська Народна Республіка поділялася на 32 землі, зокрема Волинська з центром у м. Луцьку, Подільська — з центром у м. Кам’янець-Подільському, Брацлавська — з центром у м. Вінниці і т.д.

Загальні принципи місцевого самоврядування були закріплені Конституцією УНР. Так, відповідно до ст. 5 “УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації”²². Відносини між органами самоврядування і державними органами влади були закріплені ст.ст. 26 і 50 Конституції УНР. Так, за ст. 26 “всякого роду справи місцеві впроваджують виборчі Ради і Управи громад, волостей і земель, їм належить єдина безпосередня місцева власть, міністри УНР тільки контролюють і координують їх діяльність, безпосередньо і через визначених ними урядовців, не втручаючись до справ, тим Радам і Управам призначених, а всякі спори в цих справах рішає Суд Української Народної Республіки”²³.

Отже, узагальнено вищесказане.

Конституція УНР 1918 року не була втілена в життя, але має велике історичне значення.

Незважаючи на окремі недоліки та упущення, вона увібрала в себе передові ідеї української правової думки, досягнення світового досвіду державного і конституційного творення. Вона стала першою Конституцією незалежної, демократичної, суверенної України. Суверенне право, згідно Конституції, належало народові і мало здійснюватись через Всенародні збори України — як вищий державний законодавчий орган. За Конституцією встановлювались в Україні парламентська республіка, демократичні органи влади і управління. На наш погляд, ця проблема актуальна і сьогодні, коли у проектах конституційної реформи основна увага зосереджена навколо інституційних питань: бути сучасній Україні парламентсько-президентською чи президентсько-парламентською республікою.

Конституція проголошувала територію УНР неподільною і цілісною. Це конституційне положення дуже актуальне і сьогодні. Так, відповідно до ст. 2 Конституції України наша держава є унітарною, а її територія в межах існуючих кордонів — цілісною і недоторканою. Про це повинні пам’ятати ті представники органів місцевої влади України, котрі мають наміри оголосити у тій чи

²⁰ Ткаченко В. Принцип верховенства права в Конституції УНР // Вісник Академії правових наук України. – 1998. - № 1 (12). – С. 103.

²¹ Грушевський Михайло. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С. 116.

²² Конституції і конституційні акти України. – К., 2001. – С. 49.

²³ Там само. – С. 52.

іншій формі автономію свого регіону. Це вже відкритий сепаратизм, який веде до порушення конституційних норм та чинного законодавства України. Слід зазначити, що діяльність представників регіональної влади з поширенням сепаратистських та автономістських настроїв підпадає під дію ч. 2 ст. 110 Кримінального кодексу України і карається обмеженням або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років. Лідери українського національного відродження приймали Конституцію як перспективний документ, як своєрідний заповіт майбутнім державотворцям. На нашу думку, нині, коли йде мова про те, щоб створити справжній український парламент як органічний і невід'ємний атрибут реальної демократії, здійснити реформування місцевого самоврядування бажано було б звернутися до історичного досвіду конституційного державотворення 1917-1918 років і його творчого використання в практиці сучасного конституційного процесу.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 7 від 14 березня 2005 року)*

